

УДК 81-26.347.78.034

Т.В. ІЩЕНКО,
*старший викладач кафедри англійської філології та перекладу
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ СПОРТИВНОЇ ТЕМАТИКИ

У статті розглядаються проблеми перекладу фахових текстів спортивної тематики. Надаються аналіз найскладніших аспектів перекладу та рекомендації перекладачам спортивних текстів.

Ключові слова: фахові тексти спорту, аспекти перекладу спортивних текстів.

Спорт зближує народи, об'єднує спортсменів, тренерів, вболівальників, організаторів змагань з різних країн. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба в забезпеченні якісної комунікації між спортсменами, тренерами, журналістами, фанатами – представниками різних країн та різних культур. Такі завдання зазвичай ставляться перед перекладачами.

Очевидно, що перекладач спортивних текстів має розуміти особливості спортивного дискурсу як англійської, так і української мови. На зміст спортивного дискурсу впливають всі фактори, що присутні в свідомості продуцента та реципієнта тексту, що важливі для породження та сприйняття мовлення, включаючи фонові та професійні знання учасників комунікації [7, с. 102].

У двомовній комунікації з перекладом до таких факторів додаються як об'єктивні фактори, що пов'язані з подоланням мовного та лінгвоетичного бар'єра, так і суб'єктивні фактори, що пов'язані з особистісними характеристиками перекладача [3, с. 122]. Таким чином, у двомовній комунікації з перекладом виникає ще один споживач та відправник тексту, тобто перекладач, що примножує кількість факторів, які впливають на породження та сприйняття мовлення.

Вивчення національних дискурсів в зіставленні [6; 7] пропонує висновки про кількісні та якісні розбіжності в метафоричних картинах світу пари національних мов, які аналізуються, що, звісно, створює значні труднощі перекладу, але то є не єдина група проблем, що має вирішувати перекладач [2].

Маємо зробити застереження, що ми розглядаємо роботу лише професійного перекладача та лише в умовах професійного перекладу, хоча переклад текстів, що належать до ядра або периферії спортивного дискурсу (від правил змагань до спортивного коментаря), може бути актуальним в усіх видах – в професійному, учбовому та побутовому перекладах. Так, перекладачі-волонтери, що брали участь в обслуговуванні відбіркових матчів до Євро-2012 та перекладали для груп уболівальників безпосередньо на чемпіонаті Європи з футболу в червні 2012 р., опинялися в ситуаціях, що вимагали від них якостей та вмінь, що потрібні фахівцям з міжкультурних комунікацій в широкому сенсі [10, с. 51–56], забезпечуючи різні типи та види перекладів. То були переклади в міліції, в лікарні, ресторанах, готелях, клубах, музеях, на екскурсіях, вокзалах та в аеропортах. Комунікативна ситуація потребувала переважно усного перекладу, як послідовного, так і синхронного в формі нашіптування та, можливо, також перекладу з аркуша.

Щодо професійного перекладача, то він має справу з текстами спортивного дискурсу в таких випадках усного та письмового перекладів:

– переклад на міжнародних спортивних зібраннях (Генеральна асамблея міжнародного олімпійського комітету, Генеральна асамблея міжнародного паралімпійського комітету тощо), на спортивних форумах (законодавчі органи спортивних федерацій), на різного роду зібраннях на Олімпійських та Паралімпійських іграх (нарада шефів місій, церемонія привітання команд, реєстрація команди, церемонія відкриття тощо), на засіданнях технічних комітетів з видів спорту та тренерських нарадах;

– переклад виступів та інтерв'ю спортивних функціонерів, офіційних осіб та спортсменів, що досягли видатних результатів та їхніх тренерів;

– неофіційний переклад в умовах кулуарного спілкування;

– реферативний та повний переклад іншомовних новин;

– переклад можливих слухань в антидопінговому агентстві та слухань в спортивних судових інстанціях, як-то Міжнародний спортивний арбітражний суд як наживо, так і в телефонному режимі, або режимі відеоконференції;

– переклад різного роду спортивної документації (правила та регламент змагань, законодавча та нормативна документація з видів спорту, протоколи засідань виконкомів спортивних федерацій тощо) та листування;

– переклад ділових переговорів щодо постачання спортивного устаткування, обладнання та екіпування або щодо умов контрактів зі спортсменами, тренерами тощо.

Маємо звернути увагу, що незалежно від типу і форми перекладу, перекладач має розуміти, що, якщо для нього переклад – це, в першу чергу, процес, то для замовника переклад – це, в першу чергу, результат, тобто текст [9, с. 149–150]. Такий підхід має змусити перекладача більш уважно та вимогливо ставитися до результату перекладу, та, можливо, допоможе подолати вплив структур вихідної мови на структури мови перекладу задля ідеоматичності та природності тексту перекладу.

Пропонуємо ряд аспектів, які впливають на якість перекладу спортивних текстів з намаганням відповісти на деякі питання, що хвилюють перекладачів. Маємо пояснити, що наші спроби знайти вирішення перекладацьких проблем спортивних текстів виходять з п'ятнадцятирічного досвіду викладання перекладу на кафедрі англійської філології та перекладу за сумісництвом з десятирічним досвідом роботи менеджером-перекладачем штатної збірної команди Національного паралімпійського комітету України та не претендують на звання істини останньої інстанції.

Текстологічні аспекти

Характеристики текстів на вихідній мові та мові перекладу можуть мати та зазвичай мають відмінності на лексичному, граматичному, стилістичному та інших рівнях. Найбільш яскраво це видно на прикладах наукових (наявність вторинної експресивної функції в англійському науковому тексті та повна її відсутність в українському) та газетно-журнальних текстів (значна частка прагматичної адаптації з урахуванням прагматики реципієнта тексту). Офіційно-ділові тексти теж мають певні розбіжності, що слід враховувати перекладачу, як, наприклад, засоби вираження модальності в англійському та українському офіційно-діловому текстах, тобто, стилістичні та прагматичні характеристики кожного конкретного тексту, що перекладається в усній або письмовій формах. Синтаксичні розбіжності англійських та українських текстів теж потрібно враховувати при перекладі.

Звертаємо також увагу на надзвичайну важливість уніфікованої та чіткої термінології для фахової мови взагалі та фахової мови спорту зокрема, що є значною перекладацькою проблемою, спричиненою недостатністю галузевих перекладацьких словників. Тісна співпраця з галузевими фахівцями та лексикографічна робота, а також використання перекладачами в процесі перекладів CAT-програм (засобів автоматизації перекладу) зі створенням фонду пам'яті галузевих перекладів з часом, без значних фінансових витрат, на наш погляд, призведе до уніфікації галузевої, зокрема спортивної термінології. Таким чином, саме текстологічні аспекти перекладу вивчені найбільш глибоко та детально описані в сучасному перекладознавстві, що дає нам можливість не зупинятися докладно на цьому аспекті, а розглянути ті, що вивчені менш глибоко або лише тільки починають привертати увагу дослідників.

Метафоричність та переклад

В англійській мові завдяки її аналітичній структурі метафори створюються легше, ніж в синтетичних мовах [4, с. 263], до яких традиційно відносять українську мову, – отже, кількісно в англійській мові їх більше, ніж в українській. Такого висновку, на думку М.Ю. Бродського, емпірично доходить будь-який професійний перекладач, викладач перекладу, та, звісно, таку думку поділяють лексикографи, що працюють над англійсько-українськими та українсько-англійськими словниками різних типів та галузей. Більш висока метафоричність англомовних текстів проявляється також при зіставленні та перекладі текстів спортивного дискурсу [2].

Вивчаючи результати порівняльних досліджень [7], можемо зробити висновок, що метафори в різних мовах не збігаються за фреймо-слотовим складом, також очевидні випадки метафоричних лакун. Такі якісні та кількісні розбіжності доволі частотне явище при перекладі англійських фахових текстів спорту, які виникають, якщо в парі робочих мов метафори не збігаються якісно, тобто концептуально [2]. Для спортивного дискурсу вирішення питання метафоричності доволі важливе, оскільки багато науковців (А.П. Чудінов, Е.С. Белов, Дж. Андерхілл, Э.В. Будаєв, А.А. Каслова, О.М. Стрельников, Н. Хоув, Дж. Лакофф та ін.) стверджують, що спортивний дискурс є джерелом метафор для політичного, воєнного, економічного, масмедійного та інших видів дискурсу, оскільки спортивна метафора актуалізує в інших дискурсах прагматичні значення перемоги, боротьби, звитяги тощо. Таким чином, помилки та неточності при перекладі метафоричних моделей фахової мови спорту «...можуть значно викривити комунікативну установку автора вихідного тексту» [2].

Пропонуємо кілька прикладів використання спортивних метафор та їх переклад як в спортивному дискурсі, так і в інших: *Sabres **beaten to the punch**, again Buffalo ties club record for winless start to season* [11]. // «Баффало Сейбрз» **прогнали все, що тільки можна програти**, це один безпоросвітний сезон чекає на вболівальників великого хокею з Буффало (переклад наш). Маємо приклад метафоричної лакуни при перекладі спортивної метафори з боксу *beaten to the punch*, в спортивному тексті, але присвяченому іншому виду спорту. При перекладі мали вдатися до описового перекладу, але експресивність вдалося зберегти завдяки використанню розмовної фрази, що передає розпач від поразки: *прогнали все, що тільки можна програти*.

Яскравим прикладом апеляції до світу спорту може бути економічний дискурс з ідеєю суперництва та перемоги: *If Apple (NASDAQ: AAPL) wants to enter the TV market, it might want to do it sooner rather than later, as competitors seem poised **to beat it to the punch*** [12]. // *Якщо компанія Apple (NASDAQ код: AAPL) планує вихід на телевізійний ринок, то краще це зробити скоріше, ніж пізніше, оскільки конкуренти зухвало заявляють про свою перемогу в фінальному довгоочікуваному бою* (переклад наш – Т.І.). Спортивна метафора *to beat it to the punch* була передана з частковим збереженням ситуації бою та підсилена за допомогою епітетів *зухвало, фінальному та довгоочікуваному*.

Масмедійний дискурс також не цурається спортивних метафор: *The WSJ Had A Cook Interview, Too, But Bloomberg **Beat It To The Punch*** [13] // *Впливова американська газета Уолл Стріт Джорнал запросила виконавчого директора компанії Apple Тіма Кука на ексклюзивне інтерв'ю, але журналісти агентства Блумберг обійшли своїх колег на повороті* (переклад наш – Т.І.). Нам не вдалося зберегти образність вихідної метафори, але було знайдено аналог також зі сфери спорту, а саме з легкої атлетики: *обійшли своїх колег на повороті*.

Таким чином, метафорично перероблена спортивна лексика стає одним із засобів осмислення суспільно-політичних та економічних процесів, виразним засобом передачі фактів суспільного життя, політичного та економічного суперництва і засобом впливу на читача, а шляхи вирішення окреслених проблем перекладу ми бачимо в дослідженнях на перетині дискурсів та в лексикографічній активності перекладачів-практиків, що вирішують такі проблеми кожен день.

Фонові знання та переклад спортивних текстів

Експлікація фонових знань потрібна для заповнення інформаційних прогалів про життєдіяльність мовного колективу тексту оригіналу, семантичних лакун, що мають отримувати

чі перекладу. Таким чином, переклад, як інструмент міжмовного та міжкультурного спілкування, забезпечує адаптацію культур для мов, що взаємодіють, шляхом передачі фонових знань [2]. При відтворюванні фонових знань використовуються різні перекладацькі способи, а саме різні види експлікації. Під експлікацією розуміємо повне вираження компонентів ситуації, повне відбиття глибинної предикації. Згідно з результатами нашого дослідження можемо стверджувати, що найбільшу кількість експліцитних елементів фонових знань було додано в публіцистичних текстах фахової мови спорту, оскільки аудиторія таких текстів надзвичайно широка, і орієнтуватися перекладач таких текстів має на «пересічного реципієнта», а не на фахівця в галузі спорту.

Відмінності у співвідношенні експліцитності та імпліцитності різних мов визначають зміну не лише окремих слів при перекладі, але й структур вищого рівня мови, окремих речень зокрема [1, с. 145]. Так, наприклад, експлікація деколи обумовлюється наявністю в оригіналі назв різноманітних географічних та спортивних реалій: *Loughborough-based Halsall, a predominantly freestyle specialist who will also swim the 50m backstroke event in Herning, is certainly enjoying the new regime* [14] // *Фристайлер Френ Халсалл, який живе та тренується у Лоуборо, плануючи плисти нову для себе дистанцію 50м. на спині на змаганнях в датському місті Хернінг, схвально висловлюється про нову, більш жорстку політику тренера національної збірної з плавання Великої Британії* (переклад наш – Т.І.). Цей приклад пропонує нам три види експлікації, два з яких пов'язані з географічними назвами та іменами людей, а при перекладі словосполучення *the new regime* було використано експлікацією, яка пояснюється вербалізацією контекстуальної інформації, що обумовлює необхідність використання прийому смислової конкретизації *про нову, більш жорстку політику тренера національної збірної з плавання Великої Британії*.

Таким чином, приймаючи рішення про необхідність експлікації фонових знань в тій чи іншій формі перекладач має враховувати: доступність інформації та її взаємоспіввіднесеність для «пересічних рецепторів» різних культур; актуальність інформації, тобто діахронічний зріз культур, що взаємодіють; належність інформації до універсальних або специфічних знань різних категорій; а також асоціативні та конотативні зв'язки, що виникають при використанні певної фонові інформації [8, с. 43].

Парадигма політкоректності та її відтворення при перекладі

Постколоніальне західне суспільство, рух за права жінок та сексуальних меншин спричинили значні зміни в лексичному складі англійської мови. Колоніалізм, цей «первородний гріх Європи та Америки», нав'язав постколоніальному суспільству відчуття провини [5, с. 78] та вплинув, відповідно, і на вибір лексики. Такі суспільні та мовні процеси не могли не знайти свою реалізацію також і в англійських фахових текстах спорту, що певним чином впливає на вибір перекладацьких відповідників.

У гендерних політкоректних евфемізмах спостерігаємо нейтралізацію за статевими ознаками шляхом уникання «сексистських» суфіксів – *man – woman, – er та –ess: sportsman – sportswoman – athlete, swimmer – athlete*. Щодо відображення цих тенденцій в українському перекладі, то пропонуємо серед всіх синонімів ряду спортсмен – атлет – спортсмен, обирати спортсмен, що є більш милозвучним та є вмотивованим, хоча ненормативним, оскільки атлет звучить неприродно, а термін спортсмен є так, як і атлет, запозиченням, але більш пізнього періоду і тому несе явну іншомовну мотивацію та, до того ж, гендерну дискримінацію, незважаючи на те, що пройшов етап морфологічної адаптації в українській мові. Пропонуємо внести термін «спортсмен» в словник спорту як нормативний та кращий термін серед всього синонімічного ряду.

Наступне питання, що виникає, коли перекладач стикається з проявами толерантності в мові, як передавати при перекладі політкоректні евфемізми-словосполучення? В англійській фаховій мові спорту в процесі інтеграції спорту інвалідів в олімпійський спорт таких словосполучень з'являється все більше: замість *deaf* спостерігаємо тенденцію використання *aurally inconvenienced*, замість *blind – visually impaired*, слово *invalid* категорично не вживається, замість нього використовується *physically disabled person*, замість *mentally ill* в паралімпійському спорті активно використовується *intellectually disabled*. Щодо перекладу таких

евфемізмів, пропонуємо варіанти перекладу, які використовуються в Національному паролімпійському комітеті України:

- *aurally inconvenienced athlet* – спортсмен-інвалід з вадами слуху;
- *visually impaired athlet* – спортсмен-інвалід з вадами зору;
- *physically disabled athlet* – спортсмен-інвалід з ураженнями опорно-рухового апарату;
- *intellectually disabled athlet* – спортсмен-інвалід з вадами інтелекту.

Можна дискутувати щодо використання слова «інвалід» в таких українських термінах, але саме це слово пояснює сутність системи паролімпійського спорту та її відмінність від олімпійського спорту, хоча, на нашу думку, звучить дещо неполітично.

Зрозуміло, що проблема передачі евфемізмів українською мовою ускладнюється тим, що лексикографія не встигає за толерантністю, а отже, не всі евфемізми зареєстровані навіть тлумачними словниками, не кажучи вже про двомовні словники.

Підбиваючи підсумки спостереженням цієї розвідки, можемо ще раз наголосити на нагальних потребах фахової мови спорту в словниках різних типів та тематики. Акцентуємо увагу перекладачів на потребах постійно працювати над фаховою термінологією та фонетичними знаннями і закликаємо перекладачів-практиків брати участь в лексикографічній роботі, тобто ділитися з перекладацьким співтовариством та студентами-перекладачами своїми знахідками в роботі над перекладами фахових текстів, що, до речі, сьогодні можливо, навіть не полишаючи свого робочого місця, та потребує мінімального часу, якщо брати участь в роботі «відкритих» лексикографічних джерел, таких як www.multitrans.ru та www.lingvo.ru. Автори таких ресурсів «відкритої лексикографії» пропонують інструментарій для створення словників в спеціальному форматі користувача, або приймають в свої словники після певної модерації запропоновані перекладачами варіанти перекладів. Дуже корисною, також, на наш погляд, буде робота з використанням засобів автоматизації перекладу (CAT) та створення єдиного банку пам'яті галузевих перекладів, що неминуче призведе до стандартизації та уніфікації галузевих терміносистем і терміносистеми спорту взагалі.

Список використаних джерел

1. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский / Е.В. Бреус. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – 208 с.
2. Бродский М.Ю. Политический дискурс и перевод [Электронный ресурс] / М.Ю. Бродский. – Екатеринбург. – Режим доступа: https://www.academia.edu/1215613/_Rus_Political_Discourse_and_Translation_
3. Дейк Т.А. ван Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. – Благовещенск: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
4. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков / В.Г. Гак. – Ленинград: Просвещение, 1976. – 286 с.
5. Гачев Г.Д. Ментальности народов мира / Г.Д. Гачев – М.: Алгоритм, Эксмо, 2008. – 544 с.
6. Череди́ченко О.І. Французський дискурс масмедійних метеопрогнозів у порівнянні з українським [Електронний ресурс] / О.І. Череди́ченко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKnlu/fil/2009_1/11.pdf
7. Чудинов А.П. Спортивная метафора в современном российском политическом дискурсе / А.П. Чудинов // Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000). – Екатеринбург: УрГПУ, 2001. – 238 с.
8. Hirsh E.D. Jr. Cultural Literacy: What Every American Needs to Know / E.D. Hirsh Jr. – Boston: Houghton Mifflin Harcourt Hardcover, 1987. – 251 p.
9. Pym A. Translation and Text Transfer. An Essay on the Principles of Intercultural Communication: Frankfurt, Berlin, Bern, New York, Paris / A. Pym. – Vienna: Peter Lang, 1992. – 228 p.
10. Snell-Hornby M. The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints? (Benjamins Translation Library) / M. Snell-Hornby. – N.-Y.: John Benjamins Publishing Company, 2006. – 224 p.

11. Vogl J. Sabres beaten to the punch, again / John Vogl. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.buffalonews.com/sports/sabres-nhl/sabres-beaten-to-the-punch-again-20131014>

12. Mattera S. Is Apple Being Beaten to the Punch? [Електронний ресурс] / Sam Mattera. – Режим доступу: <http://www.forbes.com/sites/benzingainsights/2012/12/28/is-apple-being-beaten-to-the-punch/>

13. Carlson N. The WSJ Had A Cook Interview, Too, But Bloomberg Beat It To The Punch [Електронний ресурс] / N. Carlson. – Режим доступу: <http://www.businessinsider.com/the-wsj-had-a-cook-interview-too-but-bloomberg-beat-it-to-the-punch-2012-12>

14. Hope N. GB swimmers 'taken out of comfort zone' to improve medal success [Електронний ресурс] / N. Hope. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/sport/0/swimming/25335274>

В статье рассматриваются проблемы перевода специализированных текстов спортивной тематики. Анализируются наиболее сложные аспекты перевода и рекомендации переводчикам спортивных текстов.

Ключевые слова: специализированные тексты спорта, аспекты перевода спортивных текстов.

The article deals with sport LSP translation issues. There is the analysis of the most difficult translation aspects and some advice for the sport texts translators.

Key words: LSP translation issues, political correctness in sport and the means of its rendering.

Одержано 14.05.2014.